
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імені ШЕВЧЕНКА

Том ССLХ

Книга 1

Праці Комісії спеціальних (допоміжних)
історичних дисциплін

Львів — 2010

CONTENTS

ARTICLES AND REPORTS

INSTITUTIONAL HISTORY. ARCHIVE STUDIES

- Tomasz NOWAKOWSKI.** The Rus' Chancellery of Polish King Kazimierz III 7
- Ihor SKOCHYLIAŠ.** Vicarial Structure of the Ukrainian Church in the Eastern Podillia (Bratslavshchyna) (late 14th — early 18th centuries) 17

SOURCE STUDIES

- Jan TĘGOWSKI.** Circumstances for the Ascension of Bolesław Yuriy Trojdenowicz of Mazovia on the Halych-Volynian Throne (Unknown Ruthenian Documents of the 14th Century) 45
- Maksym YAREMENKO.** Source Potential of „Student Records“ of the Kyiv-Mohyla Academy 57
- Oksana VYNNYCHENKO.** Inheritance by Will on the Ukrainian Lands: Genesis and Legal Regulations in the Noble Environment of Rzecz Pospolita 74

PROSOPOGRAPHY

- Adrian YUSUPOVYCH.** Notes on the Prosopography of the Elites of the Halych and Volodymyr Lands (1205—1269). Problems of Figures Individualization 88
- Petro KULAKOVŠ'KYI.** Fedir Yelets': Representative of the Kyiv Province Gentry of the First Half of the 17th Century 105
- Orest ZAYATS'.** Families of Craftsmen in the Registers of Newly Accepted L'viv Citizens of the 16th—18th Centuries 147
- Oleksiy VYNNYCHENKO.** Diets of the Gentry and the Noblemen Who Were Not the Gentry (Notes on the Margins of „Libri Chamorum“ by Valerian Trepka) 164
- Ihor SMUTOK.** Materials on the Origin of Nicknames in the Noble Families of the Peremyshl' Province (15th—18th centuries) 190

GENEALOGY

- Dariusz DĄBROWSKI.** Historical Statistics and Demographics as Auxiliary Branches in the Research on the Rurykovičy Genealogy and Social History of the Medieval Rus' 234
- Myroslav VOLOŠCHUK.** Sudyslav De Genere Ludan. An Attempt at Genealogic and Biographical Reconstruction 257

HERALDRY

- Nataliya YAKOVENKO.** Contribution of Heraldry in the Creation of „The Land With History“ (Heraldic Legends of the Volyn', Kyiv and Bratslav Gentry of the Late 16th — Middle 17th Centuries) 274
- Andriy HRECHYLO.** Emblem and Flag of Zakarpattia Oblast' 299

EPIGRAPHY, PALEOGRAPHY, CODICOGRAPHY

- Lidiya KOTS'-HRYHORCHUK.** Epigraphic and Paleogeographic Peculiarities of Inscriptions on the Works of Ukrainian Late Medieval Painting 315
- Oleh KUPCHYNS'KYL.** Notes on Codicography and Separate Elements of Paleography in the Manuscripts from St. George Jurydyka in L'viv (1570s—1600s) 329

SPHRAGISTICS

- Vitaliy HAVRYLENKO.** Byzantine Seals and Their Reminiscences in the Sphragistic Practice of the Kyiv Rus' (Materials for a Textbook) 352
- Iryna SKOCHYLIAS.** Deanery Seals of the Peremyshl' Greek-Catholic Diocese of the 19th—Early 20th Centuries 361

NUMISMATICS

- Andriy KRYZHANIVS'KYL.** Minting of Copper Coins at the L'viv Mint in the Second Half of the 14th Century 378
- Oleh POHORILETS', Rostyslav SAVVOV.** The Emergence of Local Monetary Unit in Podillia — „The Podillia Kop“ in the 14th—15th Centuries 395
- Oleksandr OHUY.** L'viv Trade Route and Cash Flow in the Northern Bukovyna in the 15th—16th Centuries 400
- Oleh KLYMENKO.** Banknotes and Monetary Instruments of the Anti-Fascist Resistance Movements in European Countries During WWII 422
- Valentyn SHUHAYEV'S'KYL.** The Uman' Treasure of Roman Dinars from the 1st—2nd Centuries and Main Features of Treasures of Roman Silver Coins in Ukraine 452
- List of illustrations 485
- Contents in Ukrainian 488
- Contents in English 490

ПРОСОПОГРАФІЯ

Адріан ЮСУПОВИЧ

ПРИЧИНКИ ДО ПРОСОПОГРАФІЇ ЕЛІТИ ГАЛИЦЬКОЇ І ВОЛОДИМИРСЬКОЇ ЗЕМЕЛЬ (1205—1269). ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПОСТАТЕЙ

Еліта Галицької і Володимирської земель XIII ст. цікавить дослідників уже більше двохсот років. За той час на цю тему були написані три наукові праці¹, а також численні статті та монографії². Незважаючи на таку кількість розвідок, науковці знову і знову повертаються до цього питання. Як наслідок, бояр, що згадуються на сторінках Галицько-Волинського літопису, поділено на покоління, а їхню історію відтворено

¹ Пашин С. С. Боярство и зависимое население Галицкой (Червонной) Руси XI—XV вв.— Ленинград, 1986; Беликова Т. В. Княжеская власть и боярство Юго-Западной Руси в XI — начале XIII вв.— Ленинград, 1990; Петрик А. М. Боярство Галицько-Волинської держави (XII—XIV ст.).— Львів, 2007.

² Кордуба М. Суспільні верстви та політичної партії в Галицькій князівстві до половини XIII століття // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1899.— Т. XXXI—XXXII, кн. V—VI.— С. 31—32; Софроненко К. А. Общественно политический строй Галицко-Волынской Руси XI—XIII вв.— Москва, 1955; Пашин С. С. Галицкое боярство XII—XIII вв. // Вестник Ленинградского университета.— 1985.— № 4.— Сер. 2; Krupa K. Bojarzy w Haliczu: koniec XII — I poł. XIII w. // Z dziejów średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej. Fasciculi Historici Novi / Pod red. J. Tyszkiewiczza.— Warszawa, 1998.— Т. 2; Майоров А. В. Данил Романович и галичане в канун татаро-монгольского нашествия // Исследования по русской истории: Сборник статей к 65-летию профессора И. Я. Фроянова.— Санкт-Петербург, 2001; Грушевський М. Галицьке боярство XII—XIII в. // Михайло Грушевський. Серія історичні студії та розвідки (1895—1900).— Львів, 2004.— Т. 6; Котляр Н. Ф. Князь, бояре и вече в Галицко-Волынской Руси // Древнейшие государства Восточной Европы. Политические институты Древней Руси. 2004.— Москва, 2006; Bartnicki M. Elita polityczna księstwa halicko-włodzimierskiego w XIII w. // Ruthenica.— 2006.— N 5; Котляр М. Ф., Ричка В. М. Княжий двір Південної Русі X—XIII ст.— К., 2008. Багато розвідок на цю тему написав А. Петрик. Див.: Петрик А. М. Боярські політичні угруповання та їх роль у процесі становлення Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— 2000.— Вип. 4; його ж. До історії боярських родів Кормильчичів, Доброслави́чів та Дядьковичів // Там само.— 2001.— Вип. 5; його ж. До історії боярства та боярських родів Перемишльської землі // Там само.— 2002.— Вип. 6; його ж. До питання становлення боярських родів у період княжіння династії Романовичів // Король Данило Романович і його місце в українській історії: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29—30 листопада 2001 р.).— Львів, 2003; його ж. Бояри та церква Галичини й Волині крізь призму літописних та археологічних досліджень // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— 2003.— Вип. 7; його ж. Боярство Белзької землі в контексті суспільно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Белз і Белзька земля: Науковий збірник.— 2004.— Вип. 1; його ж. Ідеологія галицького боярства та її вплив на трансформацію Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— 2004.— Вип. 8; його ж. Угорська партія в контексті політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Там само.— 2005.— Вип. 9.

сукупно. Тільки віднедавна вчені почали індивідуально вивчати деякі постаті³. Відсоток осіб, життя яких описане, не перевищує п'яти.

Тим часом, просопографічні дослідження вимагають індивідуалізації конкретної постаті, тобто застосування низки прийомів, які дають можливість виокремити з джерел конкретну постать і відомості, що її стосуються. Деколи дослідникові полегшує роботу джерело, яке через різноманітні патроніми, прізвиська чи інші ономастичні та топонімічні назви підтверджує факт виокремлення даної особи з-поміж інших, що з'являються у різних видах оповіді. Часто для індивідуалізації особи бракує даних — йдеться про ситуацію, наприклад, коли джерело подає ім'я без жодних уточнень. Трапляється й так, що кілька осіб мають одне і те ж ім'я, майже однаковий соціальний статус і виконують подібні функції при княжому дворі. Такі ситуації вимагають надуважного читання й детального аналізу тексту, результат якого може не вийти за межі гіпотез і припущень. У такому випадку дослідник змушений індивідуалізувати особу самотужки, хоча б шляхом додавання уточнень.

Треба пам'ятати, що діячі, чіє імена зафіксовані у літописах і хроніках, брали участь у важливих, а часто й доленосних епізодах історії згаданих земель та їх правителів.

Імена у Галицько-Волинському літописі

Ім'я є основним засобом індивідуалізації людини. Воно може свідчити про певні сподівання батьків та про призначення осіб, ним названих, для керівної діяльності. Бояри, згадані на сторінках Галицько-Волинського літопису, часто були „позначені“ іменем, типовим для княжої династії, наприклад: Судислав, Ярополк, В'ячеслав, Василько, Костянтин, Давид, Гліб⁴, Андрій, Дмитро⁴. Під цим кутом зору звичай надавання імени не змінився і сьогодні. Обираючи ім'я дитині, батьки часто керуються сімейними засадами (на честь померлих батька, матері, дідуся, бабусі тощо⁵), значенням імени, його „побажальною формулою“ (наприклад, Надія, Володимир, Мирослав та ін.), оригінальністю (йдеться про імена, що рідко трапляються у культурному середовищі батьків). Саме тому імена стають традиційними у певному колі. Найімовірніше, аналогічне явище

³ Про родину Кормильчичів див.: Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община.— Санкт-Петербург, 2001.— С. 408—436; Мазур О. Володислав Кормильчич: шлях до княжого столу // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— 2002.— Вип. 6.— С. 118—129; Прицак О. Коли і ким написано „Слово о полку Ігоревім“.— К., 2008.— С. 139—162; Волощук М. „Вокняжение“ галицьке Володислава Кормильчича (1210—1214 pp., з перервами). Міфи і реальність // *Historické tnie k životnému jubileu Zuzany Ševčíkovej*.— Bratislava, 2009.— S. 99—110; про Жирослава: Толочко А. О галицком боярине Жирославе, его венце и убожестве // *Ruthenica*.— 2006.— Вип. 5.— С. 252—255.

⁴ На популярність цього імени вплинула також канонізація Бориса і Гліба.

⁵ Пор.: Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1973.— Cz. 1.— S. 111—119.

⁶ На переконання тогочасного руського і скандинавського суспільства, в сім'ї в один час не могли жити дві особи з однаковим ім'ям, бо в такому разі одна з них має померти. Зазвичай дітям давали імена тих осіб із родини, які вже померли (Mosigniewicz K. Imię jako źródło w badaniach genealogicznych // *Genealogia — problemy metodyczne w badaniach nad Polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym* / Pod red. J. Hertla.— Toruń, 1982.— S. 78—79).

відбувалося й у XIII ст. Популярність княжих імен у той час можна пояснювати виокремленням із соціального середовища еліти, яка, маючи потужну економічну базу, ставала свідомим учасником політичного життя і доволі часто впливала на історію своєї землі. Бояри, обираючи імена, типові для панівної династії, таким чином, наближувалися до неї.

Викладене зовсім не означає, що вийшли з ужитку імена, типові для боярства: Якун, Володислав, Жирослав, Доброслав, Збислав та ін.⁶ Ці антропоніми й надалі широко вживались у династичній традиції галицько-володимирської еліти.

В XI—XIV ст. відбувався процес заміни однорівневої антропонімічної системи багаторівневою. Вивчаючи джерела до XIV ст., дослідники повинні зважати на те, що у той час імени вистачало для найменування члена соціальної групи⁷, тому саме його насамперед використовував літописець. Крім того, як зауважила Г. Мілейковська, „урочистий стиль, що, як відомо, базується на граматичних і лексичних нормах церковнослов'янської мови у її руському світському варіанті, уникав чіткого означення особи, оскільки, з погляду тогочасної естетики, будь-яка конкретизація знижувала стилістичний рівень твору“⁸. Це зумовлює потребу індивідуалізації постатей шляхом поглибленого аналізу оповіді та означень, з якими ця особа виступає. Однак інколи різноманітні прийоми, що мають на меті пов'язати різні згадки з конкретною постаттю, не виходять за межі гіпотез, які неможливо верифікувати. Проте самі спроби дають змогу систематизувати все, що про неї відомо⁹. Попри недосконалість форми імени, треба пам'ятати, що „кожне власне ім'я, як справедливо відзначає В. Кобрин, виконує одночасно дві функції: воно ставить у певний ряд і виділяє з певного ряду“¹⁰.

У Галицько-Волинському літописі періоду 1205—1269 рр. є багато постатей, ім'я яких згадане тільки раз: Андрій (Андрей)¹¹, отрок Андрій (отрок Андрей)¹², Андрій, син тисячного (Андрей сын тысячного)¹³, Борис (Борисъ)¹⁴, Доброгост (Доброгость)¹⁵, Добринін (Добрынин)¹⁶, Гліб

⁶ Пор.: Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— Cz. 1.— S. 113.

⁷ Там само.— S. 24—25, 55; Jasiński K. Problemy identyfikacji osób w badaniach mediewistycznych // Genealogia — problemy metodyczne.— S. 9; Mosingiewicz K. Imię jako źródło.— S. 72, 83—84; Войтович М. Древнерусская антропонимия XIV—XV вв. Северо-восточная Русь.— Poznań, 1986.— S. 130.

⁸ Milejewska H. Patronimica Wschodniosłowiańska w XI—XV w. // Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego.— 1967.— Zesz. XXV.— S. 177.

⁹ Кобрин В. Б. Опричина, генеалогия, антропонимика. Избранные труды.— Москва, 2008.— С. 199. Автор, пишучи про придатність генеалогії для демографічних досліджень, зауважив: „Генеалогія не може дати точної відповіді на ці [демографічні] питання, але може допомогти у її пошуках — дати дослідникові певні орієнтири, матеріали для роздумів“.

¹⁰ Там само.— С. 229.

¹¹ Полное собрание русских летописей (далі — ПСРЛ).— Санкт-Петербург, 1908.— Т. 2.— Кол. 829.

¹² Там само.— Кол. 831—834.

¹³ Там само.— Кол. 867.

¹⁴ Там само.— Кол. 857.

¹⁵ Там само.— Кол. 721; Тупиқов Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен / Подгот. изд. и предисл. Ф. В. Успенский.— Москва, 2005.— С. 129. Автор називає його червенським восводою, натомість джерело повідомляє тільки те, що він був одним із командувачів стражників в Уханях під час наїзду об'єднаних ятвязько-литовських військ.

¹⁶ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 737.

(Глебъ)¹⁷, Ізеболк (Изеболк)¹⁸, Юрій Перемишльський (Юрьі)¹⁹, Лаврентій (Лаврентей)²⁰, Матвій (Матей)²¹, Михайло (Михаил)²², Микифор (Іпатіівський літопис (далі — *Іпат.*) — Микифоръ, Хлебніковський літопис (далі — *Хлеб.*) — Ничифоръ)²³, Микула (Микула)²⁴, Милей (*Іпат.* — Милей, Мелеі²⁵; *Хлеб.* — Милей²⁶), Моісі (Моиси)²⁷, Мончук (Мончюкъ)²⁸, Мстибог (Мьстьбогъ)²⁹, Незділова (Нездилова)³⁰, Павло (Павел)³¹, Перенежко (Перенежко)³², Преібор (Преіборъ)³³, Стенан (Стенанъ)³⁴, Шелв (*Іпат.* — Шельвъ; *Хлеб.* — Шелевъ)³⁵, Волдрис (Вольдрисъ)³⁶, Воротислав (Воротиславъ)³⁷, Вишата (*Іпат.* — Вышата; *Хлеб.* — Вышета)³⁸, Збислав (Збыславъ)³⁹, Жирослав Володимирський (Жирославъ)⁴⁰.

Той факт, що певна особа згадана лише раз, жодним чином не обмежує дослідження її. Можна спробувати визначити її вік, для цього придадуться означення, з якими вона виступає⁴¹. Крім того, можна намагатися встановити, з якою землею дана постать була пов'язана. Так, контекст оповідей, що стосуються Воротислава, дає підстави припустити, що він був пов'язаний з Володимиром. Виступи Микифора, Мончука і Мстибога на вічі, яке відбулося 1205 р.⁴² у Володимирі, свідчать про їхній зв'язок із цим містом. Участь Волдриса 1230 р. (або на початку 1231 р.⁴³) у замаху на життя князя Данила Романовича дає підстави пов'язати його з Галицькою землею. Те саме стосується Збислава, котрий восени 1235 р.⁴⁴ був одним із організаторів повстання бояр проти правління старшого сина Романа Мстиславича у Галичі.

¹⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 771.

¹⁸ Там само.— Кол. 857.

¹⁹ Там само.— Кол. 748.

²⁰ Там само.— Кол. 867.

²¹ Там само.— Кол. 721.

²² Там само.— Кол. 847.

²³ Там само.— Кол. 718.

²⁴ Там само.— Кол. 763.

²⁵ Там само.— Кол. 829.

²⁶ Там само.— Кол. 828.

²⁷ Там само.— Кол. 769—770.

²⁸ Там само.— Кол. 718.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.— Кол. 764—765.

³¹ Там само.— Кол. 753.

³² Там само.— Кол. 734—735.

³³ Там само.— Кол. 856.

³⁴ Там само.— Кол. 769—770.

³⁵ Там само.— Кол. 764.

³⁶ Там само.— Кол. 762—763.

³⁷ Там само.— Кол. 725.

³⁸ Там само.— Кол. 795—796.

³⁹ Там само.— Кол. 774.

⁴⁰ Там само.— Кол. 804—805.

⁴¹ Див. підрозділ „Означення“.

⁴² Пор.: Грушевський М. Хронологія подій Галицько-волинської літописи // Записки НТШ.— Львів, 1901.— Т. ХLI, кн. III.— С. 7—8.

⁴³ Там само.— С. 23.

⁴⁴ Там само.— С. 25.

Менше можемо сказати про інших бояр. Очевидно, через участь у замаху на життя Данила Волдрис був пов'язаний з іншими його учасниками: Молибоговичами, Пилипом і, ймовірно, Судиславом. Микифор, Мончук та Мстибог, можливо, підтримували контакт з Володиславом Кормильчичем.

Також не важко з'ясувати тих, у кого на службі якийсь час перебували бояри. Так, Ізеболк і Борис були урядниками Василька Романовича, Шелв, отрок Андрій і Павло — Данила Романовича. Юрій Перемишльський служив тисяцьким у князя Мстислава Мстиславича Удатного.

Відомості з Галицько-Волинського літопису рідко дають змогу визначити дату смерті, зважаючи на кількість згадок. Зазвичай, про смерть якогось боярина довідуємося, коли автор пише про втрати після битви. Наприклад, відомо, що після Ярославської битви (17 серпня 1245 р.) помер Володислав Юрійович, а під час битви неподалік від міста Небль влітку/восени 1262 р.⁴⁵ — Прейбор, у 1231 р.⁴⁶, під час погоні за Олександром Всеволодовичем, загинув Шелв. У битві під Шумськом, що відбулась у березні 1233 р., „падшихъ много Угоръ, а Даниловыхъ мало бояръ. Ихже имена се быша: Ратиславъ Юрьевичъ, Моиси, Стенанъ братъ его, Юрьи Яневичъ“⁴⁷. Навесні 1218 р. під час боїв між лядськими і руськими загонами був убитий Клим Христинич. Матвій і Доброгост, які, ймовірно, командували стражниками в Уханях, загинули у 1210 р.⁴⁸ під час оборони землі від ятвязько-литовських нападників⁴⁹. Василь Молза і Михалко Глебович (Скула) наклали головами у 1219 р.⁵⁰ в бою з угорсько-польськими військами. Лаврентій та Андрій — сини тисяцького — полягли 19 червня 1266 р. у битві під Вротами⁵¹. Деколи дату смерті можна реконструювати на підставі угорських документів. Так, у документі від 1232 р. зазначається: „Нехай знає теперішнє покоління і все його мабутнє потомство, що за часів доброї пам'яті Йоана, єпископа Естергомського, після смерті русина Ладислава, якому належали люди з села Пагран, мешканці Нітрського графства, ми заради спасіння нашої душі передали цих людей разом з їхніми землями і виноградниками згаданого Ладислава церкві Естергома; проте згодом, коли архієпископом тієї церкви був велебний отець Роберт, ми, будучи дечим невдоволені, відібрали їх від згаданої церкви, цілковито не дотримавшись порядку права“⁵². З цієї розповіді можна визначити дату смерті Володислава Кормильчича 1231 і 1232 р.⁵³

Лише раз у Галицько-Волинському літописі трапляється індивідуалізація жінки за іменем чоловіка: 1232 р., під час облоги Ярославля війська-

⁴⁵ Грушевський М. Хронологія...— С. 42—43.

⁴⁶ Там само.— С. 23.

⁴⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 769—770.

⁴⁸ Грушевський М. Хронологія...— С. 9—10.

⁴⁹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 721.

⁵⁰ Грушевський М. Хронологія...— С. 15—16; поп.: Włodarski B. Polska i Rus 1194—1340.— Warszawa, 1966.— S. 68—73.

⁵¹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 866—867.

⁵² Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Inde ab anno DCCCC usque ad anno MCCXXXV / Red. R. Marsina.— Bratislava, 1971.— Vol. 1.— P. 281—282.— N 394.

⁵³ Поп.: Волощук М. Володислав Кормильчич: Венгерская бытность 1214—1232 г. // Древняя Русь.— 2009.— № 3 (37).— С. 19—20.

ми Бели IV та королевича Андрія, у місті була Незділова. Ймовірно, через незнання справжнього імені у джерелі зафіксовано означення від імені чоловіка Незділа, який, як зазначено, був годувальником⁵⁴.

Значно менше у Галицько-Волинському літописі імен, які згадуються часто. Це Андрій (Андеи)⁵⁵, Кирило (Курилъ)⁵⁶, Дем'ян (*Inat.*— Дьмьянъ⁵⁷, Демьянъ⁵⁸, Хлеб.— Демьянъ⁵⁹, Деміанъ⁶⁰, Демянъ⁶¹, Дембанъ⁶²), Дмитро (Дмитръ⁶³), Пилип (Филипъ⁶⁴), Ярун (Ярунъ⁶⁵, Яронъ⁶⁶), Юрій Володимирський (Нір — Юрѣ⁶⁷; Хлеб.— Гюрги⁶⁸; Гюргій⁶⁹), Мирослав Галицький (*Inat.*— Мирославъ⁷⁰, Милославъ⁷¹, Хлеб.— Мирославъ⁷²), Мирослав-правитель (*piastun*) (Мирославъ⁷³), Судислав (Судиславъ⁷⁴), Шелв Володимирський (Шелвъ)⁷⁵, Володислав Галицький (Володиславъ)⁷⁶, Желислав (*Inat.*— Желиславъ⁷⁷; Хлеб.— Желиславъ⁷⁸, Жилиславъ⁷⁹), *Żyrosław Halicki* (Жирославъ⁸⁰). Під час індивідуалізації більшості з цих осіб не виникає проблем, завдяки чому на основі оповідей, що їх стосуються, можна скласти біограму з детальним відтворенням політичної кар'єри, як у випадку Дем'яна, Пилипа, Жирослава, Судислава та ін.

Багаторазове згадування у джерелі збільшує можливості для дослідження. Крім зазначеного, дослідник може встановити соціальну кар'єру певної особи і визначити взаємовідносини членів елітних груп.

Зі збільшенням кількості відомостей зростає небезпека того, що одним іменем позначено дві постаті, які не тільки діяли в той самий час, а

⁵⁴ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 764—765; Milejkowska H. *Patronimica*...— S. 188. Автор зазначає, що закінчення *-ъи* вказує на батька жінки, натомість *-ов, -ев, -ин* — на чоловіка.

⁵⁵ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 746, 751, 793—797, 801—802, 804—805.

⁵⁶ Там само.— Кол. 791—792.

⁵⁷ Там само.— Кол. 725, 730, 752, 758, 760, 762, 768.

⁵⁸ Там само.— Кол. 738—739, 746, 752, 763, 767.

⁵⁹ Там само.— Кол. 725, 752, 760.

⁶⁰ Там само.— Кол. 730, 746, 758, 760.

⁶¹ Там само.— Кол. 738—739, 760, 762—763, 767—768.

⁶² Там само.— Кол. 752, 758.

⁶³ Там само.— Кол. 733—734, 782—786; Москва; Ленинград, 1949.— Т. 25.— С. 131.

⁶⁴ Там само.— Кол. 724—725, 728, 762.

⁶⁵ Там само.— Санкт-Петербург, 1841.— Т. 3.— С. 255; 1856.— Т. 7.— С. 120; пор.: Тупиков Н. М. *Словарь*...— С. 459.

⁶⁶ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 733.

⁶⁷ Там само.— Кол. 821—822, 839.

⁶⁸ Там само.— Кол. 839.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.— Кол. 733—734, 772, 774.

⁷¹ Там само.— Кол. 759.

⁷² Там само.— Кол. 733—734, 759, 772, 774.

⁷³ Там само.— Кол. 718, 721, 725, 727—728, 730, 752, 754—758, 764—770.

⁷⁴ Там само.— Кол. 724, 728, 731—733, 736—737, 749—750, 753, 758—760, 764—765, 767—768, 770—771.

⁷⁵ Там само.— Кол. 751, 803—804.

⁷⁶ Там само.— Кол. 759, 766—767.

⁷⁷ Там само.— Кол. 855, 870, 885—887, 889.

⁷⁸ Там само.— Кол. 855, 870.

⁷⁹ Там само.— Кол. 885—887, 889.

⁸⁰ Там само.— Кол. 737, 747—748.

й мали подібний соціальний статус. У більшій частині випадків ці постаті не мають окремих гасел в індексі видань Галицько-Волинського літопису. З такою ситуацією стикаємось у випадку з ім'ям Мирослав*. Перше датування цього імені на сторінках Галицько-Волинського літопису пов'язане з подіями кінця 1206 або початку 1207 рр.⁸¹ На підставі оповіді можна дійти висновку, що особа з таким ім'ям була опікуном одного з Романовичів, а згодом — їхнім воеводою. Вдруге у контексті подій 1219 р. довідуємося ще про одного Мирослава — воеводу Мстислава Мстиславича. У 1230 р. Дем'ян, воевода старшого Романовича, прибув під Галич „со всіми бояры Галичкыми, со Милославомъ и со Володиславомъ и со многими бояры Галичкыми“⁸². Галицько-Волинський літопис також інформує, що у той самий час Мирослав-правитель (piastun) разом із Васильком та його оточенням вирушив до Володимира над Клязьмою на весілля доньки князя Володимира Рюриковича з Всеволодом Юрійовичем⁸³. У згаданих оповідях ідеться про двох Мирославів, кожного з яких дослідник повинен означити. Відповідно давнішого воеводу князя Мстислава Мстиславича можна індивідуалізувати топонімом Галицький, а воеводу Василька Романовича — словом „вихователь“⁸⁴.

Подібною є ситуація з ім'ям Андрій. Так називались два воеводи, що жили в один час: один — дружинник, другий — син тисяцького. Їх ідентифікуємо відповідно: Андрій, воевода кременецький, отрок Андрій та Андрій, син тисяцького. Критеріями співвіднесення оповідей і певних постатей був вік, а також означення, з якими вони виступали у джерелі.

У Галицько-Волинському літописі тричі згадується ім'я Шелв: раз — у зв'язку зі смертю члена дружини Дем'яна, двічі — коли йдеться про воеводу Данила Романовича.

Часто за аналогією з одним боярином можна зробити спробу реконструювати події, що стосуються іншого⁸⁵. Наприклад, такий зв'язок можна знайти між Мирославом Галицьким і Дмитром. Ім'я останнього згадується у Галицько-Волинському і Московському літописах у зв'язку з подіями 1219 та 1239/1240 рр. З огляду на 20-річне мовчання джерел, можна припустити, що йдеться про дві різні постаті. Однак під 1219 р., крім нього, згадується Мирослав Галицький. Обидва належали до галицького боярства і починали кар'єру на службі у князя Мстислава Мстиславича Галицького. Згадки з 30-х років схиляють до думки, що після смерті у 1226 р. князя Мстислава Мстиславича Мирослав Галицький підтримував

* Це ім'я у виданнях Галицько-Волинського літопису приписується одній особі.

⁸¹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 718; Грушевський М. Хронологія.— С. 8—9.

⁸² ПСРЛ.— Кол. 759.

⁸³ Там само.— Кол. 758. Пор.: Санкт-Петербург, 1846.— Т. 1.— Кол. 453—454; Т. 25.— С. 124; Москва, 1965.— Т. 15.— Кол. 354; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich.— Poznań; Wrocław, 2002.— S. 82; його ж. Włodzimierz Dymitr Rurykowicz i jego stosunki z Danielem Romanowiczem. Kartka z dziejów politycznych Rusi w I poł. XIII w. // Фортеця: Збірник заповідника „Тустань“ на пошану Михайла Рожка.— Львів, 2009.— С. 76—77; Котляр Н. Ф. Двор галицких Романовичей (XIII в.) // Древняя Русь.— 2008.— № 1 (31).— С. 65.

⁸⁴ Готується до друку стаття: Jusupović A. Mirosław-piastun i Mirosław Halicki w przekazach „Kroniki Halicko-Wołyńskiej“.

⁸⁵ Пор.: Jasiński K. Problemy identyfikacji.— S. 19. Автор вважає, що для дослідження кар'єри однієї особи можуть стати в пригоді відомості про іншу особу з подібним статусом.

намагання князя Данила Романовича оволодіти галицькою землею. За аналогією можна висунути подібну гіпотезу стосовно Дмитра, який, імовірно, після 1226 р. перейшов на службу до старшого сина князя Романа Мстиславича.

Проблеми виникають й у ситуації, коли одне ім'я записане в різних варіантах⁸⁶, як у випадку Костянтина Положишила. Цей боярин згадується у Галицько-Волинському літописі тричі, у двох різних варіантах імені: Коснятин⁸⁷, Костянтинъ⁸⁸. Автори покажчика до Іпатіївського літопису створили три окремі гасла відповідно до цих згадок⁸⁹. Аналіз оповідей дає підстави вважати, що йдеться про одну і ту ж особу.

Патроніми у Галицько-Волинському літописі

Більша кількість даних про певну особу дає можливість достовірніше її індивідуалізувати. Цьому сприяє багатоступенева антропомінічна система — йдеться про різноманітні патроніми та прізвиська. „Квазі-прізвиська“⁹⁰ у той час були рідкістю — вони трапляються у назвах родів, що фігурували на сторінках Галицько-Волинського літопису.

У цьому джерелі є багато осіб, яких згадано за іменем і патронімом, наприклад: Арбузовичі (*Іпат.*— Аръбузовичи; *Хлеб.*— Яръбузовичи)⁹¹, Давид Вишатич (*Іпат.*— Дадавидъ [sic!]; *Хлеб.*— Давидъ)⁹², Діонісій Павлович (Деонисий Павлович)⁹³, Держикрай Володиславич (*Іпат.*— Держикрай Володиславичъ; *Хлеб.*— Държикрай)⁹⁴, Гаврило Душилович (Гаврил Душилович)⁹⁵, Гліб Поткович (Глебъ Потковичъ)⁹⁶, Федір Дмитрович (*Іпат.*— Федоръ Дмитровичъ; *Хлеб.*— Федоръ Дъмтриевичъ)⁹⁷, Гліб Васильович (Глебъ Василевичъ)⁹⁸, Іван Дмитрійович (*Іпат.*— Иванъ Дмитреевичъ; *Хлеб.*— Дмитріевичъ)⁹⁹, Іванко Станіславич (Иванко Станиславичъ)¹⁰⁰, Івор Молибожич (Иворъ Молибожичъ)¹⁰¹, Юрій Домамерич

⁸⁶ Пор.: Jasiński K. Problemy identyfikacji...— S. 13. Автор зазначає, що часто варіантність імен є позірною і призводить до необгрунтованих подвоєнь.

⁸⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 763, 835.

⁸⁸ Там само.— Кол. 851.

⁸⁹ Именной и географический указатели к Ипатьевской летописи.— Москва, 1975.— С. 38—39.

⁹⁰ Кобрин В. Б. Опричнина...— С. 180, 303. Як зауважив автор, „панування патронімії у прізвиськах призводить до того, що важко відокремити прізвиське від по батькові або „дідчества“. Про прізвиське можна твердити лише тоді, коли ним користуються нащадки особи у третьому поколінні“.

⁹¹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 770. Назва роду походить від імені Арбуз або Гарбуз, тому правильним вважається запис із Іпатіївського літопису. Пор.: Тупиков Н. М. Словарь...— С. 2, 192.

⁹² ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 764. В Іпатіївському літописі помилково двічі записані перші дві літери.

⁹³ Там само.— Кол. 838.

⁹⁴ Там само.— Кол. 741—742.

⁹⁵ Там само.— Кол. 732—733.

⁹⁶ Там само.— Кол. 728.

⁹⁷ Там само.— Кол. 812.

⁹⁸ Там само.— Кол. 734.

⁹⁹ Там само.— Кол. 743.

¹⁰⁰ Там само.— Кол. 728.

¹⁰¹ Там само.— Кол. 789—790.

(*Ипат.*— Юрґии Домамеричь; *Хлеб.*— Домамелречь¹⁰², Юрґи же Домаречичь¹⁰³), Юрґій Яневич (Юрґи Яневичь)¹⁰⁴, Юрґій Прокопич (Прокопичь Юрґи)¹⁰⁵, Юрґій Вітанович (*Ипат.*— Юрґи Вітановичь; *Хлеб.*— Юрґи)¹⁰⁶, Клим Христинич (Климъ Хрґстиничь)¹⁰⁷, Михалко Глібович або Скула (Михалко Глебовичь; *Ипат.*— Михалко Скулу; *Хлеб.*— Съкулу)¹⁰⁸, Ратислав Юрґійович (Ратислав Юрґевичь)¹⁰⁹, Судислав Ілліч (Судиславъ Ильючю)¹¹⁰, Василій Гаврилович (Василий Гаврилович)¹¹¹, Володислав Вітович (Витовичь Володиславъ)¹¹², Збислав Станіславич (Збыславъ Станиславичь)¹¹³. А ось випадки, коли особа з'являється у джерелі багато разів: Олекса Орішок (Олексій Орешька¹¹⁴, Олексій¹¹⁵), Семен Олуевич (Семен Олуевичь¹¹⁶; *Ипат.*— Семьюнъ Олуевичь; *Хлеб.*— Семеон¹¹⁷, Семень Олуевичь¹¹⁸), Гліб Зеремійович (*Ипат.*— Глебъ Зеремеевичь¹¹⁹, Зеремиевичь¹²⁰, Зеремеичь¹²¹; *Хлеб.*— Глебъ Зеремеевичь¹²², Зьремевичь¹²³, Зеремеевичьж¹²⁴, Зьремевичь¹²⁵, Зеремеичь¹²⁶), Ілія Щепанович (Ілия Щепановичь)¹²⁷, Молибоговичі (*Ипат.*— Молибоговидьчъ¹²⁸, Молибоговичъ¹²⁹; *Хлеб.*— Молибоговичь¹³⁰).

Патроніми дають змогу будувати гіпотези про родинні зв'язки, які дослідник, імовірно, ніколи не зможе верифікувати. Так, Федір Дмитрович міг бути сином воеводи Дмитра — це підтверджує той факт, що і син, і батько були пов'язані з двором князя Данила Романовича. Засвідчений у джерелах час служби Дмитра охоплює 21 рік (1219—1240). Судячи з по-

¹⁰² ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 741—742.

¹⁰³ Там само.— Т. 7.— С. 130—131. За: Тупиков Н. М. Словарь.— С. 534. На нашу думку, Домамерич як правильна версія.

¹⁰⁴ Там само.— Т. 2.— Кол. 769—770.

¹⁰⁵ Там само.— Кол. 729—730.

¹⁰⁶ Там само.— Кол. 723.

¹⁰⁷ Там само.— Кол. 732—733.

¹⁰⁸ Там само.— Кол. 733.

¹⁰⁹ Там само.— Кол. 769—770.

¹¹⁰ Там само.— Кол. 774.

¹¹¹ Там само.— Кол. 764—765.

¹¹² Там само.— Кол. 734.

¹¹³ Там само.— Кол. 728.

¹¹⁴ Там само.— Кол. 751. Орешка — від імени Орех. Пор.: Тупиков Н. М. Словарь.— С. 291.

¹¹⁵ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 839—840.

¹¹⁶ Там само.— Кол. 732—733.

¹¹⁷ Там само.— Кол. 743.

¹¹⁸ Там само.— Т. 7.— С. 131.

¹¹⁹ Там само.— Т. 2.— Кол. 729—730, 732—734, 752, 768, 771.

¹²⁰ Там само.— Кол. 732—734, 767.

¹²¹ Там само.— Кол. 772.

¹²² Там само.— Кол. 729—730, 752, 767, 771—772.

¹²³ Там само.— Кол. 732—734.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Там само.— Кол. 768.

¹²⁷ Там само.— Кол. 721—724.

¹²⁸ Там само.— Кол. 762.

¹²⁹ Там само.— Кол. 763, 773—774.

¹³⁰ Там само.— Кол. 762—763, 773—774.

черговости появи воевод Мстислава Мстиславича, згаданих під 6721 р.¹³¹ (1219¹³²), він був найстаршим із воевод, посланих до Городка: міг мати тоді 25—40 років. З огляду на це, дата його народження припадає на 1179—1194 рр. Його імовірний син Федір, згаданий на сторінках Галицько-Волинського літопису раз під 6759 р. (1248 р. або на початку 1249 р.¹³³). Тоді Данило з Васильком організували похід проти ятвягів, в якому взяв участь князь Мазовії Земовит I, а також загопи Болеслава Стилдиного, очолювані Судом і Сипневим¹³⁴. Можна припустити, що Федір Дмитрович був одним із воевод Данила Романовича. На час походу міг мати 25—40 років. Дату його народження треба вмістити у період між 1208/1209 і 1223/1224 рр. Різниця у віці підтверджує припущення про спорідненість між обома особами.

Аналогічне зіставлення можна здійснити у випадку Павла і Діонісія Павловича. Павла згадано на сторінках Галицько-Волинського літопису лише раз — під 6736 р.¹³⁵ (кінець 1228 — початок 1229 рр.¹³⁶). Можливо, він був великим боярином Романа Мстиславича, як Дем'ян, Мирослав-вихователь, В'ячеслав і Вартислав. Логічно припустити, що у 1205 р. він міг мати приблизно 20—35 років, тобто, дата його народження припадала б на період між 1170 і 1185 рр. Його можливий син датується на сторінках Галицько-Волинського літопису тільки раз — під 6765 р.¹³⁷ (осінь—зима 1254/1255 рр.¹³⁸). Судячи з розповіді, він був досвідченим урядником. Міг мати тоді близько 25—40 років. Отже, дата його народження припадає на період між 1204 і 1219 рр.

Таких порівнянь можна навести більше. Наприклад: Держикрай Володиславич міг бути сином Володислава Кормильчича, Іван Михалкович — син Михалка Глібовича Скули, Гліб Васильович, можливо, — братом Григорія Васильовича, Володислав Юрійович — сином Юрія Вітановича, Василь Глібович — син Гліба Потковича; Іван Михайлович — батьком Луки Івановича тощо¹³⁹.

Найрідше на сторінках Галицько-Волинського літопису з'являються фамільні (родові) антропоніми. Вони об'єднують „групу або групи нащад-

¹³¹ „Мстиславъ бо бе со всеми князьми Руськими и Черниговьскими. И посла Дмитра, Мирослава, Михалка Глебовича противу имъ к Городку. Городокъ бо бе отложился — бяхуть в немъ людье Судислави. И Дмитрови бяжущися подъ городомъ, придоша на нь Угре и Ляхове и побеже Дмитръ“.— ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 733; пор.: Котляр М. Ф., Ричка В. М. Княжий двір...— С. 295.

¹³² Грушевський М. Хронологія...— С. 15—16; пор.: Włodarski В. Polska i Ruś...— S. 68—73.

¹³³ Грушевський М. Хронологія...— С. 34.

¹³⁴ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 810.

¹³⁵ „Бо творящус миръ сотворити с ними, переводя ими и Ёха в Ляхы по помощь, а Павла своего посла ко Котяневи река: „отче измяти воиноу ско. Примми мя в любовь себе“. Он же ехавъ, взя землю Галичьскую, иде в землю Половецкую, и не обратися к нимъ“.— Там само.— Кол. 753.

¹³⁶ Грушевський М. Хронологія...— С. 22.

¹³⁷ ПСРЛ.— Кол. 838.

¹³⁸ Грушевський М. Хронологія...— С. 39.

¹³⁹ Пор.: Петрик А. М. До питання становлення та розвитку боярських родів Галицько-Волинської держави // II Міжнародний конгрес українських істориків „Українська історична наука на сучасному етапі розвитку“. Кам'янець-Подільський, 17—18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення.— Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог, 2006.— Т. 2.— С. 365—366.

ків засновника роду, зазвичай докладно не відомих, деколи зі змінним особовим складом¹⁴⁰. Цей виокремлений збірний антропонім має функцію, наближену до сучасного прізвища, проте через узагальнене визначення суспільної групи без імен втрачає індивідуалізуючу функцію.

У Галицько-Волинському літописі виокремлено три роди: Молибоговичі, Арбузовичі та Кормильчичі¹⁴¹.

Стосовно патроніма „Арбузовичі“ (від імени Арбуз¹⁴²), який фігурує на сторінках Галицько-Волинського літопису лише раз¹⁴³, важко сказати, чи охоплює він кілька поколінь роду. Можливо, якийсь представник цього роду названий якимсь однорівневим антропонімом, однак через брак патроніма чи контексту, що вказував би на це, така гіпотеза залишається неперифікованою.

Молибоговичі (від імени Молибог¹⁴⁴) кілька разів згадуються на сторінках Галицько-Волинського літопису¹⁴⁵. Насамперед як учасники замаху на життя Данила Романовича, вчиненого наприкінці або на початку 1231 р.¹⁴⁶: „Ивана же посла седельничего своего, по неверны Молибоговичихъ и по Волъдрисе; и изимано бысть ихъ 20 и 8 Иваномъ Михалковичемъ, и ти смерти не прияша, но милость получиша; и некогда ему в пиру веселяшуща одинъ от техъ безбожныхъ бояръ лице зали ему чашею, и то ему стерпевшу. Иногда же да Богъ имъ возомъздить“¹⁴⁷. З опису джерела довідуємося про 27 Молибоговичів і Волдриса. Судячи з кількості, йдеться про клан, члени якого мають спільне походження. Ймовірно, з ним можна пов'язувати Івора Молибоговича.

Імена і патроніми — як свідчення непослідовності автора Галицько-Волинського літопису

Довільний підхід до імен автора Галицько-Волинського літопису найкраще ілюструє приклад Григорія Васильовича, ідентифікація якого не викликає проблем. Він згаданий у джерелі чотири рази¹⁴⁸ — як Григорь Василевич¹⁴⁹ і як Григорь¹⁵⁰. Івана Михалковича знаємо з двох переказів¹⁵¹. У першому згадується тільки його ім'я, у другому — спочатку ім'я, потім ім'я і патронім. Про патронім Доброслава (Доброслав¹⁵²) Судич

¹⁴⁰ Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— Cz. I.— S. 60—61, 82. Автор подає приклад із Лаврентіївського літопису Ольговичів, який є збірним антропонімом і стосується внуків і правнуків Олега Святославича, князя Чернігівського. Аналогічна ситуація з Даниловичами у Новгородському літописі.

¹⁴¹ Там само.— С. 17—18.

¹⁴² Тупиков Н. М. Словарь.— С. 32, 102.

¹⁴³ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 770.

¹⁴⁴ Поп.: Słownik Staropolskich Nazw Osobowych / Pod red. W. Taszyckiego.— Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971.— Т. 3.— S. 542.

¹⁴⁵ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 762—763, 773—774.

¹⁴⁶ Грушевський М. Хронологія.— С. 23.

¹⁴⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 763.

¹⁴⁸ Там само.— Кол. 771, 774, 789—791.

¹⁴⁹ Там само.— Кол. 773—774, 789.

¹⁵⁰ Там само.— Кол. 777—778, 790.

¹⁵¹ Там само.— Кол. 750—751, 762—763.

¹⁵² Там само.— Кол. 771, 774, 789—791.

дзнаємося тільки тому, що хроніст хотів підкреслити ним низьке походження боярина¹⁵³.

Аналогічна ситуація з Лазарем Домажирцем (*Іпат.*— Лозоръ¹⁵⁴, *Хлеб.*— Лазоръ¹⁵⁵, *Іпат.*— Лазоръ Домажирецъ¹⁵⁶, *Хлеб.*— Лазоръ¹⁵⁷) і Яковом Марковичем (Яков Марковичъ), про патронім якого дзнаємося з останньої оповіді про нього¹⁵⁸. Ймовірно, Гаврило Іворович (Гаврило Іворовичъ)¹⁵⁹, Гліб Судилович (Глебъ Судиловичъ)¹⁶⁰, Василько Гаврилович (Василко Гавриловичъ)¹⁶¹, уже згаданий Володислав Юрійович (Володиславъ Юрьевич¹⁶²) спочатку були названі ім'ям і патронімом, а потім — тільки ім'ям.

Здрібнілий суфікс *-ко* також вживався у довільний спосіб. Семен Рудий (Семьонъ Чермный) раз згаданий у тексті у демінутиві¹⁶³, іншого разу — ні¹⁶⁴. Можливо, через здрібнення автор Галицько-Волинського літопису показував конфіденційні стосунки з особою, якій належав суфікс *-ко*, або ж його вживання мало наголосити на низькому статусі особи і неповазі до неї.

Непоследовне використання імен і патронімів хроністом вимагає від дослідника бути дуже уважним щодо описуваних постатей. Адже можна необачно з двох осіб зробити одну (як це було у випадку Мирослава-вихователя і Мирослава Галицького, чи Судислава і сандомирського каштеляна Сулислава Бернатовича¹⁶⁵) або, навпаки, з однієї зробити дві¹⁶⁶.

Прізвиська

Про прізвиська маємо багату літературу¹⁶⁷. У цій розвідці прийняте визначення Т. Скуліни, „що прізвиська — це власні імена, які 1) є додатковими, вторинними назвами (ніколи не єдиною чи першою назвою люди-

¹⁵³ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 789.

¹⁵⁴ Там само.— Кол. 736.

¹⁵⁵ Там само.

¹⁵⁶ Там само.— Кол. 789—790.

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ Там само.— Кол. 797, 803—804.

¹⁵⁹ Там само.— Кол. 734—735, 750—751.

¹⁶⁰ Там само.— Кол. 749.

¹⁶¹ Там само.— Кол. 732—733, 743, 802; Т. 7.— С. 131.

¹⁶² Там само.— Т. 2.— Кол. 764, 793, 804.

¹⁶³ Пор.: „Беззаконный лихыи Семьонько подобный лисици чермности“.— Там само.— Кол. 759; Чермный Семьонько.— Там само.— Кол. 771.

¹⁶⁴ Пор.: Семьонъ Чермный (Хліб) — Семеон.— Там само.— Кол. 748.

¹⁶⁵ Ще О. Бальцер (*Genealogia Piastów.— Kraków, 2005.— S. 475*) відзначив, що Судислав, галицький боярин (польс.— *Sędziszlaw*), не тотожний із Судиславом Бернатовичем, згаданим у Галицько-Волинському літописі (ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 725). Він переконливо довів, що хроніст переплутав літери „л“ та „д“ і замість Сулислав написав Судислав. Пор.: *Urzednicy dawnej Rzeczpospolitej XII—XVIII wieku. Spisy.— T. 4. Urzednicy Malopolscy XII—XV wieku. Spisy / Pod red. A. Gąsiorowskiego.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990.— Poz. 727.— S. 172.*

¹⁶⁶ Пор.: Jasiński K. *Problemy identyfikacji.*— S. 10. Автор зауважує, що у таких ситуаціях можуть виникнути два типи помилок: „1 — ідентифікація різних осіб, що жили одночасно і мали однакове ім'я, та 2 — подвоєння однієї і тієї ж особи“.

¹⁶⁷ Див.: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia / Pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko.— Kraków, 2005.— S. 133—134.*

ни), 2) є замінними назвами, тобто, у різних середовищах (називних мікросистемах) можуть виконувати функцію імени, прізвища, патроніма чи антропонімічної пари, 3) мають властивість не тільки сталої індивідуалізації конкретної особи, а й характеристики її (виконують функцію апелятивної характеристики), тобто, можуть додатково висловлювати певне поняття через відсилання свідомості реципієнта до відомого йому десигнату, події чи групи явищ і обставин. Функція характеристики носія назви, що зумовила виникнення прізвиська, не є необхідною для подальшого його функціонування в мові і з часом може нівелюватися¹⁶⁸.

Крім того, прізвиська часто мають емоційну забарвленість, яку адекватно сприймає тільки група, у середовищі якої вони виникли, оскільки тільки вона володіє знаннями про контекст, що мотивує їх утворення. Це означає, що вживання прізвиська літописцем могло бути спричинене його ближчим знайомством з цією особою і відповідно попередньою оцінкою влучності характеристики творця прізвиська¹⁶⁹.

Ці наукові міркування не вирішують основної проблеми просопографічних досліджень еліти Галицької і Володимирської земель — контексту, що мотивує утворення прізвиська. Якщо він не описаний у джерелі, то залишається невідомим. З оповідей пізнаємо готовий продукт, що утруднює правильну інтерпретацію. Спроби розшифрувати значення окремих прізвищ та їх походження хоч і були зроблені у цій розвідці, все ж залишаються більш або менш ймовірною гіпотезою.

Перші відомі прізвиська засвідчені джерелами першої половини XII ст.¹⁷⁰ У Галицько-Волинському літописі у досліджуваній період натрапляємо на кілька бояр із багаторівневим антропонімом. Деколи ім'я і власна назва поєднані словом „рекомы“¹⁷¹.

Найбільш уживані прізвиська пов'язані з певними фізичними рисами, наприклад: В'ячеслав Товстий, Михайло Скула (від щоки), Семенко Рудий. У трьох випадках прізвиська може трактуватися по-різному. Слово „товстий“ може означати когось повного або, навпаки, — худого. Nomen propter nomen „рудий“ може означати, що хтось має руде волосся, або підкреслювати рису характеру¹⁷² — хитрість. „Скула“ ж може вказувати на особу, яка має деформовані щоки або просто такі, що впадають у вічі. Прізвиська такого типу не створюють проблем при їх перекладі, однак неможливість відтворити мотивувальний контекст призводить до неоднозначності інтерпретації.

Деякі прізвиська можуть містити (чи можемо сподіватися, що це так) мотивувальний контекст, як у випадку з Костянтином Положишилом. Це прізвиська походить від поєднання слів „положити“¹⁷³ (може означати

¹⁶⁸ Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— 1974.— Cz. 2.— S. 111; пор.: Войтович М. Древнерусская антропонимия.— С. 64—67.

¹⁶⁹ Пор.: Polskie nazwy własne.— S. 120, 126, 132.

¹⁷⁰ Звичайно, є прізвиська, що датуються X чи XI ст., однак вони були надані помертворо, тому є штучними. Пор.: Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— Cz. 2.— S. 115.

¹⁷¹ Наприклад: „Василь дьякъ рекомы Молза“.— ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 733.

¹⁷² Підтвердження цього припущення — у Галицько-Волинському літописі: „беззаконный лихый Семьюнко подобный лисици черьмности“.— Там само.— Кол. 759.

¹⁷³ Пор.: Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам.— Санкт-Петербург, 1895.— Т. 2.— С. 1132—1133; Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.).— Москва, 2004.— Т. 7.— С. 81.

„збирати“, „покласти“ чи „відкласти“) і „шило“ („шило“). Поєднавши два значення, отримуємо вислів „відкласти шило“*. Можливо, батько Костянтина або ж він сам був шевцем. Син не пішов слідами батька, а покинув родинний фах на користь служби при дворі. Отже, прізвисько демонструє ремісниче походження.

Не завжди знання частини мови, від якої утворене прізвисько, дає змогу визначити його мотивувальний контекст, а тим більше — значення. Прізвисько Василя „Молза“, ймовірно, походить від дієслова „млести“, „мльзу“, „молзу“¹⁷⁴, що означає „збивати“ (наприклад, сметану). Можливо Василь любив щось збивати або ж прізвисько завдячує якійсь іншій нетиповій ситуації, в якій воно виникло. Аналогічною є ситуація із Степаном Медушником¹⁷⁵. Прізвисько „Медушник“, імовірно, походить від іменника „медуша“¹⁷⁶, яким називають пивницю (приміщення), призначене для зберігання меду. Особа з таким *poten prorgium* могла споживати значні кількості меду або опікуватися (коли не виконувала завдань воєводи) запасами меду.

У Галицько-Волинському літописі трапляються прізвиська, чи радше квазіпрізвиська, що виникли від функції, яку виконував батько, наприклад, Володислав (Володислав Кормилчич¹⁷⁷), Ярополк (Ярополк¹⁷⁸) і Яволод Кормилчичі (Яволод¹⁷⁹). Під 6710 р. (1206¹⁸⁰) міститься така оповідь: „Малу же времени минувшю и приведоша **кормилчича** (виділення наше.— А. Ю.) иже бе загналъ великыи кнзь Романъ неверы ради славыху бо Игоревича послушав же ихъ Галичкыи бояре и послаша по нихъ и посадиша и в Галиче Володимера а Романа во Звенигородѣ“¹⁸¹. Слово „кормилчича“ у цьому фрагменті подано у двоїні в знахідному відмінку (І відміна), воно означає „двох пестуновичів“ — синів особи, що опікується князем¹⁸². Факт, що однією зі згаданих осіб є Володислав, вказує на його домінуючу роль у сім'ї, це підтверджує також фрагмент Галицько-Волинського літопису: „Володислав же кормилчичъ бежа во Угръы и Судиславъ и Филипъ“¹⁸³. Другим пестуном міг бути один із братів, згаданих у тексті джерела, на ім'я Яволод або Ярополк. Судячи з їх появи у джерелі, старшим був Яволод, ймовірно, він супроводжував брата у подорожі до Галича. Ярополк як малолітній міг залишитися в Ігоровичів. З огляду на це, можна дійти висновку, що словом „Кормилчич“ називали не тільки Володислава, а й Яволода і Ярополка.

* Автор висловлює вдячність проф. Анджесві Поппу за консультацію.

¹⁷⁴ Словарь русского языка XI—XVII вв.— Москва, 1982.— Т. 9.— С. 188.

¹⁷⁵ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 855—856.

¹⁷⁶ Срезневский И. И. Материалы для словаря...— С. 121—122; Словарь древнерусского языка XI—XIV вв.— Москва, 1991.— Т. 4.— С. 517.

¹⁷⁷ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 718, 723—724, 727—731.

¹⁷⁸ Там само.— Кол. 728, 730.

¹⁷⁹ Там само.— Кол. 718, 728, 730.

¹⁸⁰ Пор.: Грушевський М. Хронологія...— С. 7—8.

¹⁸¹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 718.

¹⁸² Пор.: Словарь древнерусского языка...— Т. 4.— С. 366; Гарданов В. К. „Кормилчество“ в Древней Руси (к вопросу о пережитках родового строя в феодальной Руси X—XIII вв.) // Советская этнография.— 1959.— № 6.— С. 46—47. Автор вважає, що слово „кормилчич“ означає синів годувальника; Майоров А. В. Галицко-Вольнская Русь...— С. 374—375.

¹⁸³ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 724.

Певна група осіб має топонімічні означення, наприклад: Семюн Коднинський (Семьон Кодьнинський¹⁸⁴ — ймовірно, від Коденя над Бугом¹⁸⁵), В'ячеслав Володимирський (Вячеславъ Володимирський¹⁸⁶ — від Володимира), Борис Межибожський (Борисъ же Межибожський¹⁸⁷ — від Меджибожа), Володислав Галицький¹⁸⁸, Клим'ята з Голих Гір (Клим'ята с Гольхъ горъ)¹⁸⁹, Олександр Шумавинський (Олександръ тивоунъ Шюмавинський — від Шумська)¹⁹⁰. Можна припускати, що у тих місцевостях бояри мали маєтки¹⁹¹. Арбузовичів можна пов'язати з Пліснеськом¹⁹² а Пилипа — з Вишнею (ймовірно, йдеться про сучасну Судову Вишню¹⁹³).

Означення

Ключовими для просопографічних досліджень є означення, вжиті щодо певної особи, як засіб її додаткової індивідуалізації. Їх можна поділити на три групи: ті, що вказують на 1) спорідненість, 2) титули і 3) риси характеру.

Означення, що вказують на спорідненість, у Галицько-Волинському літописі трапляються рідко. На відміну від патронімів, вони не є гіпотетичними. Достовірно відомо, що Андрій і Лаврентій були братами¹⁹⁴, така сама спорідненість пов'язувала Володислава Кормильчича з Яволодом і Ярополком¹⁹⁵, Мойсій був братом Степана¹⁹⁶, Іванко Станіславич — Збислава¹⁹⁷. З тексту довідуємося, що Судислав був тестем угорського воеводи Фільнея¹⁹⁸, Незділ¹⁹⁹ — зятем Давида Вишатича, а Матвій — зятем

¹⁸⁴ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 734—735.

¹⁸⁵ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.— Warszawa, 1883.— Т. 4.— S. 238—240.

¹⁸⁶ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 726.

¹⁸⁷ Там само.— Кол. 774.

¹⁸⁸ Галицко-волинская летопись / Текст, комментарий, исследование, ред. Н. Ф. Котляра.— Санкт-Петербург, 2005.— С. 82.

¹⁸⁹ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 765.

¹⁹⁰ Там само.— Кол. 727.

¹⁹¹ Jasiński K. Problemy identyfikacji...— S. 19; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси.— Москва, 1950.— С. 144—145. Автор розшукує також маєтки Молибоговичів у Волдрисі. Тим часом, у Галицько-Волинському літописі читаємо про вислання Івана „по неверны Молибоговичихъ и по Волъдрисе“.— ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 763. Слова „Молибоговичі і Волдрис“ подані у місцевому відмінку (відповідно у множині й однині), і жодне з них не можна вважати назвою місцевості. Також бракує підстав пов'язувати Печеру Домажира (Там само.— Кол. 793) з Юрієм Домажирцем, якого Пашуто без будь-яких пояснень називає Домажирцем. Єдиним Домажирцем, згаданим у Галицько-Волинському літописі, є Лазар (Там само.— Кол. 790), а не Юрій.

¹⁹² „Граве же бывши, Даниль же поиде со братомъ, и со Александромъ Плеснску. И пришедъ взя и подъ Аръбузовичи и великъ плен прия, обратися во Володимерь“.— Там само.— Кол. 770.

¹⁹³ Там само.— Кол. 762. Судова Вишня розташована на схід від Перемишля, куди втекли учасники замаху на життя Данила Романовича. Саме це підтверджує локалізацію. Пор.: Галицко-волинская летопись.— С. 225 (див. літературу).

¹⁹⁴ Там само.— Кол. 867.

¹⁹⁵ Там само.— Кол. 728.

¹⁹⁶ Там само.— Кол. 769—770.

¹⁹⁷ Там само.— Кол. 728.

¹⁹⁸ Там само.— Кол. 736.

¹⁹⁹ Там само.— Кол. 764—765.

Любова²⁰⁰. Читаємо також, що помер „Преиборъ сынъ Степановъ Родивича“²⁰¹.

Частіше з Галицько-Волинського літопису довідуємося про чиновницькі титули чи про функції бояр. Вони дають змогу визначити соціальний стан, а часто й вік описуваної постаті. Наприклад, назва „отрок“²⁰² вказує на молоду особу, натомість, іменування когось „тисячником“ чи „дворским“ вказує на досвідченість мужа²⁰³. Крім того, названі стольник²⁰⁴, дяк²⁰⁵, пестун (дядько і годувальник²⁰⁶), сотник²⁰⁷, печатник²⁰⁸, тивун²⁰⁹, сидельничий (седельничий²¹⁰). Дослідження чиновницьких титулів та функцій є доволі складним, оскільки досі немає синтетичної праці, в якій описувалося б вживання цих термінів у Галицько-Волинському літописі. Принагідні спостереження схиляють до думки, що хроніст однаково обходився як з ім'ям, так і з титулом. Когось називали просто стольником, тисяцьким, чи пестуном, хоча могли називати і дворянином, тобто членом княжого двору (оточення).

Опис рис характеру передусім вказує на ставлення хроніста до описуваної постаті. Називання когось „безбожний“, „неверный“ чи „лживый“ дає змогу відокремлювати осіб, що були в опозиції до Данила Романовича, від його соратників. Завдяки аналізу, проведеному під таким кутом зору, можна розрізнити вже згаданого Володислава Галицького²¹¹, воеводу князя Данила, і Володислава Юрійовича, який підтримував князя Ростислава Михайловича, тобто, міг бути невірним Володиславу²¹².

* * *

Галицько-Волинський літопис містить багато цінної для дослідника інформації, проте треба постійно брати до уваги контекст, в якому вона подана. Хроніста здебільшого цікавили події з життя князів. Про еліту довідуємося принагідно з оповіді про Романовичів. На нашу думку, літописи дають чимало можливостей для індивідуалізації постатей. Припускаємо, що вони є повнішими, ніж документальні джерела, хоч не завжди достовірними.

Описаний метод є тільки пропозицією і вказує на можливий напрям досліджень. Аналізуючи літопис, автор не брав до уваги церковної еліти

²⁰⁰ ПСРЛ.— Т. 2.— Кол. 721.

²⁰¹ Там само.— Кол. 856.

²⁰² З визначенням „отрок“ виступає, наприклад, Андрій (Там само.— Кол. 831—834).

²⁰³ З визначенням „дворянин“ виступає, наприклад, Олексій (Там само.— Кол. 839—840), „тисячний“ — Дем'ян (Там само.— Кол. 738—739).

²⁰⁴ Яків Маркович (Там само.— Кол. 789).

²⁰⁵ Василь Молза (Там само.— Кол. 733).

²⁰⁶ Мирослав (Там само.— Кол. 718) і Незділ (Там само.— Кол. 764—765).

²⁰⁷ Микула (Там само.— Кол. 763).

²⁰⁸ Кирил (Там само.— Кол. 791).

²⁰⁹ Олександр (Там само.— Кол. 727).

²¹⁰ Іван Михалкович (Там само.— Кол. 763).

²¹¹ Там само.— Кол. 759, 766—767.

²¹² У Галицько-Волинському літописі виступає тричі: як „неверный же Володиславъ Юрьевич“ (Там само.— Кол. 764); „Володислава неверного“ (Там само.— Кол. 793); „Жирославъ же приведе Володислава злого мятежника земле“ (Там само.— Кол. 804).

і лише вказав на можливість опрацювання угорських документів, які з метою індивідуалізації та опису історії боярства Галицької землі останнім часом успішно використовує Мирослав Волощук²¹³.

Adrian YUSUPOVYCH

**NOTES ON THE PROSOPOGRAPHY OF THE ELITES OF THE HALYCH
AND VOLODYMYR LANDS (1205—1269).
PROBLEMS OF FIGURES INDIVIDUALIZATION**

Prosopography of the elites of the separate Rus' Principality up until the end of the 13th century is still hardly researched. The key problem for this type of studies is what research method is to be applied. On the example of *The Halych-Volynian Chronicle* of the period from 1205 to 1269, similarly to the later period, I am trying to show how important is the individualization of the figures described. By this I understand a number of research methods which eventually allow us to single out a specific figure and his/her records from the source. Sometimes the task is easier due to the source, which out of over a hundred figures appearing in a collection of records confirms the identity of the portrayed figure using all types of patronymics, cognomens or other onomastic or topomastic epithets. Despite the thorough analysis of the text, a lack of more data for the figure individualization may result only in unverifiable hypotheses and conjectures. In this thesis, I am trying to present possibilities and problems related to the analysis of a name, patronymic, cognomen, nickname or other epithet which a member of the elite is described with.

²¹³ Наприклад, у працях: Волощук М. „Вокняжение“...; його ж. Володислав Кормільчич...